

Nők

Gozzi és Schiller nőképe a Turandotban

Kerkay Rita

Színház- és Filmművészeti Egyetem

Színművész szak, IV. évfolyam

Zsótér Sándor, egyetemi docens

2012.

Gozzi Turandotjának első instrukciós mondata olyan erős és váratlan, hogy azonnal érdekelni kezdett, milyen ember lehet, akiről ez a darab szól. „*A háttérben Peking városának valamely kapuját látjuk, melynek ormán számtalan vasrúd meredezik, némelyikén egy-egy, a török módi szerint egyetlen hajtincs kivételével kopaszra nyírt, levágott fej virít.*”¹ E. T. A. Hoffman, vagy Sarah Kane írásait juttatta eszembe. Meglepően modernnek találtam a kora-klasszikus darab hangvételt is.

A cselekmény: Turandot, a császár lánya nem akar férjhez menni. Ezért törvénybe adhatja, hogy csak ahhoz megy feleségül, aki megfelel a három találós kérdésére. Azokat pedig, akik ezt nem teljesítik, lefejezteti. Kalaf, a tatár herceg is megkéri a kezét. A lány, aki undorodik a férfiaktól, beleszeret. A dráma szövege innentől érzelmessé válik. Egy irreális, metaforikus szituációt valóságnak mutat be Gozzi.

Mivel Gozzi Turandotja, ilyen mély hatást tett rám, magától értetődő volt, hogy megismerkedjek Schiller négy évtizeddel később keletkezett, azonos című művével. Érdekelni kezdett a két szöveg egymáshoz való viszonya. Azt tűztem ki magamnak célul, hogy feltérképezem, miben ábrázolja másképp a címszereplőt Schiller, mint Gozzi. Ehhez a feladathoz mindkét szövegből, a cselekmény egy adott pontján, egymásnak megfeleltethető szövegrészletet választottam ki. Turandot első monológját tartottam erre a legalkalmasabbnak, ezt Kalafnak, a kérőjének mondja az első találkozásukkor, mindkét szerzőnél. Az foglalkoztat, hogyan lehet interpretálni a szerepet kétféleképpen, a két szerző eltérő Turandot-ábrázolása szerint és szeretném a különbséget gyakorlatban is bemutatni – azaz előadni a két monológot, a közöttük lévő különbségek érzékeltetésére.

A helyzet, amelybe a nő kerül, mindkét darabban megegyezik, a különbség abban rejlik, ahogyan a szituációban fogalmaz. Kíváncsi vagyok, hogy lehet színészként interpretálni ezeket a mondatokat úgy, hogy érvényesek, jelen idejűek maradjanak.

¹Carlo Gozzi, *Turandot, a kínai hercegnő*, ford.: Lajos Mari. Budapest, SZFE K, 1995, 3.

Carlo Gozzi 1720-ban született, elszegényedett velencei nemesi család gyermekeként. Egész életét szülővárosában töltötte, leszámítva az 1741-44-ig tartó időszakot, amikor Dalmáciában katonáskodott. 1806-ban halt meg.²

Műveiben a *commedia dell' arte* dramaturgiáját használta, illetve a XVIII. század derekán új dramaturgiai modellt hozott létre, *fiabe*³ (tündérmese) néven.

A témát olyan mesegyűjteményekből vette, mint például Giovannbattista Basil műve *A mesék meséje* (*Lo cunto de li cunti*)⁴, de a korban nagyon kedvelt keleti történetekből is merített. A misztikum a legfontosabb drámai elem ezekben a tragikomédiákban. A cselekményt meglepő csodás fordulatok viszik előre, természetfeletti lények segítenek a konfliktus megoldásában. Gozzi ebben a művében nem alkalmazott mesés eszközöket, az benne az egyetlen „csoda”, ahogyan Turandot szíve meglágyul.

Az *ezeregynap* legszebb meséi című perzsa mesegyűjtemény⁵ egyik darabja Khallaf herceg és Turandot hercegnisasszony története. A mese egy rendkívül szép és okos hercegről szól, aki a vadászatban és a harcban éppúgy jeleskedik, mint a tudományokban. Az országát elfoglalják a háborúban, ezért Khallaf menekülni kényszerül uralkodó szüleivel. A vándorlás során kétékezi munkát végez, hogy a megélhetést biztosítsa. Egy nap megtalálja a kán elveszett sólyom madarát. Tettéért a kán drágakövekkel és kincsekkel jutalmazza, így már gazdagon érkezik Pekingbe. Ott beleszeret Turandotba, a császár lányába, aki nem akar férjhez menni, s ezért kéri, hogy a vesztőhelyre küldi, ha nem felelnek jól kérdéseire. Khallaf kiállja a próbát és elnyeri a lány kezét.

*„És most mindenki meglátta a szemében a jóságnak, a hűségnek, a szeretetnek azt a sugarát, amelyet Khallaf pillantott meg először.”*⁶

² Nyerges László, *A velencei komédia színháza: XVI-XVIII. század*, Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó, 1999, 119.

³ Peter Simhandl, *Színháztörténet*, ford.: Szántó Judit, Budapest, Helikon, 1998, 138.

⁴ Nyerges László, i.m. 123.

⁵ Marton Gábor, *Ígéret a kertkapuban*, *Critikai lapok*, 2006./1.szám

http://www.criticailapok.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=13463 a letöltés ideje: 2012. október. 20.

⁶ Vázsonyi Endre (szerk.), *Ezeregynap legszebb meséi*, Budapest, Móra, 1985, 246.

A herceg viszontagságait és kalandjait Gozzi épp csak megemlíti a dialógusokban. A hangsúlyt áthelyezi Turandotra, Kalaf figuráját nem bontja ki. A többi szereplőtől annyit tudunk meg róla, hogy szép. Schiller ezt kibővíti azzal, hogy eszes is.

A mesében a kínai császár átveri lányát: a kérőket a vesztőhelyre küldi, de nem öleti meg őket. Ezt a fordulatot sem Gozzi, sem Schiller nem tartja meg.

Friedrich Schiller 1759-ben született. A weimari klasszikusok egyik legfontosabb képviselője, jelentős életművet teremtve, 1805-ben halt meg. Műveiben, így a Turandotban is, klasszikus dramaturgiát alkalmaz. Az eredeti cselekményt motiváltabb jellemábrázolással dúsítja. Így a művet az akaratmorál drámájává emeli.⁷

Schiller 1801-ben írta Gozzi Turandot, a kínai hercegnő című műve alapján azonos című darabját.⁸ A darab nyolcvan százaléka fordításnak tekinthető, de van a közepén olyan dramaturgiai fordulat, amivel Schiller saját drámává formázza Gozzi más struktúrájú művét. Főhőse árnyaltabb motivációt kap, így megváltozik a darab olvasata. Mindkét drámában a császár lányának megjelenése késleltetett, csak a második felvonásban találkozunk vele. Ez az a pont, ahol Schiller eltér Gozzitól. A szituáció megegyezik: Turandot váratlanul beleszeret Kalafba. Ha legyőzi kérdéseivel a fiút, az meghal, de ha a fiú nyer, akkor ő házasságba kényszerül. Ezért rá akarja beszélni, álljon el a megmérettetéstől. Az eredeti szöveget elemezve a következőkre jutottam:⁹

Gozzi Turandotja arról beszél, hogy undorodik a férfinemtől.

*„Az ég a tanúm, hogy azok, akik
engem kegyetlennek neveznek,
mind hazudnak.
Pusztán a mérhetetlen megvetés teszi,
hogy igyekszem, miként tudom,
magamtól a férfinépet távol tartani,
mert hiszen mit is kezdenék egy férfival,*

⁷ Marton Gábor, i.m.

⁸ Dániel Anna, *Schiller világa*, Budapest, Európa, 1988, 224.

⁹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Török Tamarának, Stóhr Lórántnak és Boronkay Somának a fordításban nyújtott segítségükért.

ki iránt iszonytató undort érzek? ”¹⁰

A férfiak játszmáznak, hatalmi harcot vívnak. A darabban nincs olyan férfi szereplő, aki ne titkolna valamit.

Gozzinál a darab első jelenetéből kiderül, hogy Turandot beteg volt, s a haláltól, az a megállapodás mentette meg,- amit apjával kötött-, hogy kéréit próbára teheti. Turandot abba betegedett bele, hogy az apja férjhez akarja adni. Ezt a motívumot az író a perzsa meséből veszi át, de ott egy színlelt betegségről van szó.

*„Ahhoz a szabadsághoz, amelyhez
mindenkinek joga van nekem mi-
ért ne lehetne jogom? ”¹¹*

Turandot nem akar egyszerűen az apja hatalmának engedelmeskedni. Muszáj férjhez mennie, muszáj az apai hatalomból a férjibe kerülnie. Turandot életében csak olyan férfiak vannak, akik korlátozzák a szabadságát. Kalaf is ilyen, hiszen feleségül akarja. Az pedig a darab humora, hogy ennek ellenére a hercegnő ebbe a szépfiúba beleszeret.

A monológot az ismétlődő felszólítás ritmizálja, hogy a herceg álljon el a próbától, ne tegye kockára életét. Turandot többféle attitűdből beszél: parancsol, tanácsot ad, könyörög ezekben a mondatokban. Nagyon széles érzelmi skálán mozog. Megalázkodik a fiú előtt:

*„Ha a kérésnek
foganatja lehet én nem átal-
lom, hogy arra kérjelek, herceg,
lépj vissza a próbától. ”¹²*

Ugyanez a szöveg szó szerinti nyersfordításban:

*”Ha számít a könyörgés, akkor megalázkodom, és
könyörgök. ”¹³*

¹⁰ Carlo Gozzi, i.m. 48.

¹¹ Carlo Gozzi, i.m. 48.

¹² Carlo Gozzi, l. fent.

A nyersfordításból érzékletesebben kiderül a nő kiszolgáltatott helyzete.

Schiller tovább lép az egyéni szabadság vágyánál. Címszereplőjét politikus nőnek rajzolja meg, aki a női nem alárendelt, jogfosztott helyzete miatt lázad.

*„- nem kegyetlen vagyok, csak szabadon,
független vágyom élni.
Nem kívánva
császár leánya jogot egyebet,
mint ami anyja méhében kijár a
halandók legutolsójának is!”¹⁴*

Turandot azt mondja: rangtól, nemtől függetlenül mindenkit megillet a szabadság. A két nem közti egyenlőtlenség miatt nem akar férjhez menni és emiatt fejezteti le kéréseit.

*„Látom, mint vannak rabszolga-igára
ítélve a nők egész Ázsiában.
Bosszút kell állni megsértett nemünkért
a gőgös férfinépen, kit fölének,
gyöngé asszonyok fölé mi emel?
Csak durva erőszak!”¹⁵*

Ebben a szövegrészben nem feltétlenül fizikai bántalmazásról van szó. Erőszaknak minősül az is, ha valakit megfosztanak szabadságától, vagy akarata ellenére kényszerítik a házasságba.

Turandot nem fogadja el azt a gondolkodást, amely a nő szerepét, mint a férfi tulajdonát, vágyának tárgyát határozza meg.

*„Gyűlölöm a gőgjük,
az önhittségük, - ahogy minden szépet-
drágát rögtön megkaparintának.”¹⁶*

¹³ Török Tamara fordítása

¹⁴ Schiller, *Turandot*, ford.: Illyés Gyula, Budapest, SzJHK, 1989, 28.

¹⁵ Schiller, i.m. 28.

Önálló, gondolkodó lényként akar létezni. Nem bírja elviselni, hogy szépsége és szellemi értékei a férfiakból a vadászösztönt csalta elő, s ezzel őt prédává aljasítják.

Megkerestem az ezeknek a monológoknak megfelelő részt Puccini operájában. Ez az operairodalom egyik legnehezebb szoprán áriája. Giuseppe Adami és Renato Simoni, írta a librettót.¹⁷ Turandot az áriában elmondja, hogy egy rokonát megerőszakolták, ezért akar bosszút állni a férfiakon.¹⁸ Nagyon szenvedélyes ez az ária, a dallam egyre följebb kapaszkodik, egyre többet időz az öt vonal fölött. A végén belép Kalaf, a két szereplő egymásra licitálva énekel arról, hogy mi következik a próba után: az élet vagy a halál.¹⁹

Az osztályfőnököm, Zsótér Sándor egyszer azt mondta, lényeges, amikor egy szövegre magunk találunk rá. Azóta különösen fontosnak tartom, hogy személyes kapcsolat legyen, azokkal az anyagokkal, - amelyekre nem mások hívták fel a figyelmem-, amelyekben rátaláltam valami szépségre, vagy ellentmondásra. Az elemzés során nagyon izgalmas volt, hogy egy témát megvizsgálhattam különböző irányokból: ugyanaz a motívum, hogy kerül elő különböző korokban a mese, a színház, és a zene világában. A megszerzett tapasztalataimat szeretném színészi eszközökkel láthatóvá tenni a monológ előadásakor.

¹⁶ Schiller, l. fent.

¹⁷ Gál György Sándor, Új operakalauz, Budapest, Zeneműkiadó, 1978, 970.old

¹⁸ Meszlényi Róbert dr., *Puccini*, Budapest, Rózsavölgyi és társa kiadása, 1942, 254.

¹⁹ Balassa Imre, Gál György Sándor: *Operák könyve*, Budapest, Zenemű kiadó, 1971, 596.

Felhasznált irodalom

Balassa Imre, Gál György Sándor: Operák könyve, Budapest, Zenemű kiadó, 1971

Dániel Anna, *Schiller világa*, Budapest, Európa, 1988.

Dzsivelegov, A. K., *A Commedia Dell'Arte*, Budapest, Gondolat, 1962.

Gál György Sándor, *Új operakalauz*, Budapest, Zeneműkiadó, 1978

Gozzi, Carlo, *Turandot, a kínai hercegnő* ford.: Lajos Mari. Budapest, SZFEK, 1995.

Gozzi, Carlo *Turandot* <http://www.rodoni.ch/busoni/opere/turandot/gozzi.html> a letöltés dátuma: 2012. október 5.

Litvai Nelli (szerk): Carlo Gozzi: Szarvaskirály. Műsorfüzet, Kecskemét, Katona József Színház, 1984.

Marton Gábor, *Ígéret a kertkapuban*, *Critikai lapok*, XV.sz, 2006. /1. szám. http://www.criticailapok.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=13463 a letöltés dátuma: 2012. október 20.

Meszlényi Róbert dr., *Puccini*, Budapest, Rózsavölgyi és társa kiadása, 1942.

Nyerges László, *A velencei komédia színháza: XVI-XVIII. század*, Nyíregyháza, Bessenyei kiadó, 1999.

Simhandl, Peter, *Színháztörténet*, ford.: Szántó Judit, Budapest, Helikon, 1998.

Schiller, Friedrich, *Turandot Prinzessin von China: ein tragikomisches Märchen nach Gozzi*, Leipzig, Reclam, 1890.

Schiller, *Turandot*, ford.: Illyés Gyula, Budapest, SzJHK, 1989.

Vázsonyi Endre (szerk.), *Ezeregynap legszebb meséi*, Budapest, Móra, 1985.